

ISTORIKAI APIE SOVIETŲ ANTIBAŽNYTINĘ POLITIKĄ

ARŪNAS STREIKUS. SOVIETŲ VALDŽIOS ANTIBAŽNYTINĖ POLITIKA LIETUVOJE

Suvokus, kad RSB [Rusų Stačiatikių Bažnyčios] protegavimas Lietuvoje, kur stačiatikybė buvo tik negausios rusų mažumos religija, neturi perspektyvų, jo buvo gana greitai atsisakyta, bet stačiatikių padėtis Lietuvoje, bent jau pirmąjį okupacijos dešimtmetį, buvo kur kas geresnė nei katalikų. Daug pastangų sovietų valdžia dėjo, kad Lietuvos KB [Katalikų Bažnyčia] būtų izoliuota nuo Vatikano, kad būtų sukurta vadinamoji tautinė Bažnyčia. Neradusi pakankamai autoritetingų dvasininkų, kurie savanoriškai išdrįstų viešai deklaruoti nepaklusnumą popiežiui, sovietų valdžia turėjo pasitenkinti tuo, kad Lietuvos KB realiai prarado bet kokį ryšį su savo dvasiniu ir administraciniu centru.

Atsisakyti sumanymo Lietuvoje sukurti tautinę bažnyčią paskatino ir tai, kad iki 1949 m. pabaigos buvo sukurti pagrindiniai mechanizmai, leidę sovietų valdžiai bent iš dalies kontroliuoti KB veiklą. Itin svarbi buvo parapijų ir dvasininkų registravimo tvarka, sudariusi sąlygas kontroliuoti parapijų tinklo tankumą ir dvasininkų paskirstymą pagal valdžios interesus. Iki 1949 m. pabaigos dauguma nesutikusių bendradarbiauti su režimu ir aktyviai besipriešinusių religinio gyvenimo suvaržymams dvasininkų buvo represuota sudarius jiems politines bylas.

[...]

Naują KB ir sovietų valdžios santykių etapą galima išskirti jau nuo šeštojo dešimtmečio pradžios. Bažnyčiai primetus pagrindines religinį gyvenimą Sovietų Sąjungoje reguliavusias taisykles, RKRT iniciatyva tolesnis KB institucinės struktūros griovimas Lietuvoje buvo sustabdytas, pereita prie pragmatinės religinės politikos modelio. Valdžia daugiau dėmesio ėmė skirti aktyviai Bažnyčios gyvenime dalyvavusių pasauliečių izoliavimui ir naujų kunigų rengimo kontrolės didinimui.

Streikus A. *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 316–318.

REGINA LAUKAITYTĖ. APIE SUSIDOROJIMĄ SU NELOJALIAIS KUNIGAIS

Sovietiniais metais tikriausiai nebuvo kunigo, kuris nebūtų patekęs saugumo ar vietinės valdžios akiratin. Vykdydami centrinės vadovybės nurodymus, rajonų KGB skyriai dvasininkams buvo užvedę bylas-formuliarus, kuriuose kaupė agentūrinius duomenis apie jų politines pažiūras, veiklą nepriklausomos Lietuvos ir nacių okupacijos metais. Kunigai buvo ne tik nuolat stebimi (klausantis privačių pokalbių bei, žinoma, pamokslių), tačiau ir provokuojami pasakyti savo nuomonę apie tų dienų įvykius, pvz., apie ginkluotą priešinimąsi, kolektyvizaciją, valstybines paskolas, rinkimus į LSSR ir SSSR Aukščiausiąsias Tarybas ir pan. Tam sukurtas tankus, keleriopas agentūrinis tinklas. Jis veikė ne tik Bažnyčios viduje – daugybė žmonių stebėjo kasdieninį dvasininkų gyvenimą ir elgesį bažnyčioje, parapijoje. Ilgainiui tai leido kontroliuoti Bažnyčios vidaus gyvenimą, dvasininkų bei hierarchų veiksmus, maža to, organizuoti plataus masto operacijas.

Surinkę kompromituojančių duomenų, saugumo darbuotojai paprastai bandydavo kunigus užverbuoti, o nepavykus iškeldavo baudžiamąsias bylas. Pajutę sekimą, daugelis stengdavosi išvykti į kitas parapijas, tačiau jų bylos būdavo operatyviai persiunčiamos vietos KGB skyriui ([...]), tad išnykti iš saugumiečių akiračio buvo įmanoma tik tol, kol jie ieškodavo naujų agentų.

Dauguma užverbuotų kunigų vėliau neteikdavo informacijos, kategoriškai atsisakydavo bendradarbiauti arba pasakodavo nereikšmingus dalykus, tad nepatenkinti saugumo darbuotojai išbraukdavo juos iš agentūros tinklo, nemažai jų buvo apkaltinti antisovietine veikla ir ištremti. Tačiau

KGB pavyko surasti ir nepaprastai naudingų žmonių, pokario metais padėjusių areštuoti besislapstančius kunigus, sujungti vyskupijas ir t.t.

[...]

Iš tiesų parama ginkluotiems „nacionalistams“ buvo svarbiausi sovietinės valdžios kaltinimai Katalikų Bažnyčiai, jais pagrįsti vyskupų bei daugumos dvasininkų baudžiamųjų bylų nuosprendžiai. Tačiau susipažinus su šiomis bylomis matyti, kad rimtais antisovietinės veiklos įkalčiais laikyta ir nepriklausomoje Lietuvoje išleistų religinių knygų, tuomet parašytų dienoraščių saugojimas, dalyvavimas to meto organizacijų, draugijų gyvenime (ypač vadovavimas jų skyriams), katalikų periodinės spaudos redagavimas ir t.t. Baudžiamais antisovietiniais nusikaltimais tapo katekizavimas ir apskritai artimesnis bendravimas su jaunimu, pagrindžio dalyvių prašymu atliktos religinės apeigos, sovietiniams pertvarkymams nepalankūs pamokslai, užsienio radijo stočių klausymasis ir pan. Taigi dauguma baudžiamųjų bylų buvo iškelta, siekiant susilpninti ir sukompromituoti Bažnyčią, kunigų luomą, o ne dėl to, kad realiai įsitraukta į pagrindžio kovą. Kita vertus, represijomis tikėtasi priversti dvasininkiją užimti Stačiatikių Bažnyčios statusą, deklaruoti lojalumą sistemai.

Daugiausia areštų – apie 80 proc. – buvo 1946–1950 m., intensyviausiai pertvarkant Bažnyčią pagal sovietinius įstatymus. Pirmiausia nukentėjo vyskupai, buvę nepriklausomos Respublikos politikos ir visuomenės veikėjai, vienuoliai. Mainais į lojalumą ir naudingą veiklą jie galėjo gauti asmeninę laisvę. Saugumas manipuliavo bylomis – kai kuriems 1940 m. tremtiniais leido sugrįžti į Lietuvą ir bandė panaudoti operatyviniams tikslams (kun. Juozą Vailokaitį, Liucijų Martušį OFM, minėtą LKDP vadovą L. Bistrą), o nepavykus vėl inspiruodavo baudžiamąjį procesą.

Turint galvoje, kad 257 kunigai bei vienuoliai buvo pasitraukę į Vakarus, 1944–1953 m. suimti ir įkalinti arba ištremti dar 362, t.y. Lietuvos Bažnyčia neteko beveik pusės dvasininkų, šios fizinės netektys ir aukščiau minėtos valstybės akcijos keletui dešimtmečių susilpnino Bažnyčią, destabilizavo jos valdymą, pasėjo nepasitikėjimą. Autentišką veiklą – katekizavimą, spaudą, teologijos studijas, vienuolijas vėliau buvo įmanoma gaivinti tik pagrindyje.

Laukaitytė R. „Mėginimai sovietizuoti Lietuvos Bažnyčią 1944–1949 metais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 1997 metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 194–196.